

VISUOMENĖS SVEIKATA

Paauglių polinkis vartoti alkoholinius gėrimus ir šį poelgį skatinantys veiksniai*

Jolita Bielskutė, Apolinaras Zaborskis¹

Utenos kolegija, ¹Kauno medicinos universiteto Biomedicininių tyrimų institutas

Raktažodžiai: alkoholis, narkotikai, rizikinga elgsena, paaugliai, moksleiviai.

Santrauka. Tyrimo tikslas. Įvertinti alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimą tarp moksleivių bei nustatyti jo veiksnius. Tyrimas atliktas Kauno miesto ir rajono mokyklose apklausus 7, 9 ir 11 klasės moksleivius – iš viso 410 moksleivių. Dauguma (93,4 proc.) Kauno miesto ir rajono moksleivių prisipažino, jog yra vartoję kokių nors alkoholinių gėrimų; iš jų 37,6 proc. vaikinių ir 27,3 proc. merginų ($p < 0,05$) – labai daug (40 ir daugiau) kartų. Kas antras moksleivis, nepriklausomai nuo lyties, teigė, jog per pastarąjį mėnesį buvo nors kartą apsvaigęs nuo alkoholio. Pagrindinės priežastys, paskatinusios alkoholinių gėrimų vartojimą, noras atsipalaiduoti, smalsumas, neturėjimas ką veikti. Kitos tiek pat dažnos priežastys: siekimas apsvaigti, nenorėjimas išsiskirti iš draugų. Daugiaveiksnių statistinės analizės metodu nustatyta, jog alkoholinių gėrimų vartojimas statistiškai reikšmingai siejosi su rūkymu ir teigiamu požiūriu į narkotines medžiagas bei jas vartojančius asmenis. Tyrimo duomenys galėtų būti panaudoti planuojant profilaktikos programas.

Išvada. Įprotis vartoti alkoholinius gėrimus tarp vyresnių klasių moksleivių yra plačiai paplitęs ir susijęs su rūkymu ir narkotinių medžiagų vartojimu, todėl mokyklose būtina įgyvendinti efektyvesnes profilaktikos programas siekiant užkirsti kelią alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimui.

Įvadas

Pasaulinė sveikatos organizacija su nerimu skelbia apie didžiulę alkoholio grėsmę sveikatai (1–3). Jo pasekmės, įvertintos per prarastuosius gyvenimo metus, prilygsta visų mirčių nuo tymų ir maliarijos kainai ir yra nepalyginamai sunkesnės negu rūkymo ir netlegalių narkotikų vartojimo. Pasaulinių duomenų bazių duomenys rodo, jog alkoholinių gėrimų vartojimas Centrinės ir Rytų Europos šalyse sparčiai didėja. Europoje kas ketvirto (Rytų Europoje kas trečio) 15–29 metų vyro mirties priežastis yra alkoholis: 1999 m. Europoje nuo alkoholio sąlygotų mirties priežasčių mirė 55 tūkst. jaunų žmonių.

Pripažinta, jog alkoholinių gėrimų vartojimas yra narkomanijos rūšis (4–6). Mokslinėje literatūroje skelbiami duomenys rodo, kad vartoti svaigalus pradeda jaunesni nei vienuolikos metų vaikai (7–9). Paauglystėje alkoholizmas plėtojasi labai sparčiai: šiuo amžiaus laikotarpiu pereinama į stadiją nuo epizodinio piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais iki alkoholizmo trunka vos kelerius metus. Liguistas potraukis

alkoholiui, abstinencijos sindromas paaugliams atsiranda kur kas greičiau negu suaugusiesiems. Jaunų žmonių, tapusių alkoholikais, sveikata labai greitai blogėja, greita ir asmenybės degradacija. Vartojant alkoholinius gėrimus gerokai didesnė traumų rizika. Viena iš esminių jaunimo nusikalstamumo priežasčių – taip pat alkoholinių gėrimų vartojimas (10–15).

Mokslinių tyrimų duomenimis, didžiausia problema Lietuvoje yra dažnas stiprių alkoholinių gėrimų vartojimas dideliais kiekiais (16, 17). Statistikos departamento duomenimis, pamažu mažėja stiprių alkoholinių gėrimų gamyba bei pardavimas ir didėja įvairių rūšių vyno ir alaus gamyba bei pardavimas (18).

Pagal amžių alkoholinius gėrimus vartojantys asmenys pasiskirstę netolygiai. Statistika rodo, jog alkoholinius gėrimus vartojančių amžius vis jaunėja (19, 20). Alkoholiniai gėrimai tapo jaunimo bendravimo priemone, ypač populiarius pasidarė alus (4, 8, 9, 21, 22). Jaunimo įprotį daug gerti alkoholinių gėrimų savaitgaliais ir per šventes keičia kitoks pobūdis, t. y. dažnas (kelis kartus per savaitę ar net kasdien) nedi-

Adresas susirašinėti: A. Zaborskis, KМУ Biomedicininių tyrimų institutas, Eivenių 4, Kaunas 50009
El. paštas: socped@kmu.lt; jolitab@centras.lt

*The full-length article in English can be found at <http://medicina.kmu.lt>

delio kiekio silpnų alkoholinių gėrimų (alaus ar vyno) vartojimas. Nustatyta, kad vaikai svaigalų pirmą kartą dažniausiai paragauja per šventes, kai juos pavaišina jų tėvai (19, 22).

Lietuvoje vykdomi du tarptautiniai moksleivių gyvenimo tyrimai: „Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose – ESPAD“ (5, 8) ir „Tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimas – HBSC“ (20). Abiejų tyrimų duomenys rodo didelį ir vis dar didėjantį alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimą tarp šalies moksleivių. Todėl labai aktualu nustatyti veiksnius, skatinančius paauglius vartoti alkoholį ir kitus narkotikus, parengti moksliskai pagrįstas rekomendacijas alkoholio vartojimo profilaktikos programoms mokyklose (8, 21, 23, 24). Deja, per pastaruosius metus tokie tyrimai Respublikoje buvo nepakankamai vykdomi. Gal dėl to alkoholinių gėrimų vartojimo profilaktikos klausimai sprendžiami lėtai, be aiškios strategijos ir taktikos.

Atsižvelgę į problemos svarbą, iškėlėme tikslą – įvertinti alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimą tarp moksleivių bei nustatyti jo veiksnius.

Tyrimo medžiaga ir metodai

2001–2002 mokslo metais iš Kauno miesto ir rajono vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų atsitiktinės atrankos būdu atrinktos 7, 9 ir 11 klasės, kuriose mokėsi 432 moksleiviai. Atlikta anketinė moksleivių apklausa ir kokybinis dviejų mokyklų socialinių pedagogų tyrimas.

Moksleivių apklausos anketa buvo anoniminė. Ją sudarė 23 klausimai, suskirstyti į šias dalis:

- Bendrieji klausimai (lytis, amžius ir t. t.).
- Klausimai apie alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimą per pastarąjį mėnesį ir anksčiau.
- Klausimai apie alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimo priežastis.
- Klausimai, leidžiantys analizuoti moksleivių požiūrį į alkoholį ir kitas narkotines medžiagas.

Parengta anketa buvo išbandyta su viena klase, o

galutinis jos variantas buvo išdalytas visiems tiriamiesiems. Apklausa vyko klasėje. Ją atlikti padėjo klasių auklėtojai.

Patikrinus duomenų kokybę, galutinei analizei panaudota 410 užpildytų anketų (atsako dažnis vertinamas 95 proc.). Tyrime dalyvavusių moksleivių pasiskirstymas pagal lytį ir klases pateikiamas pirmoje lentelėje. Galima pastebėti, jog tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį buvo tolygus (50 proc. vaikinių ir 50 proc. merginų). Tiriamųjų amžius kito nuo 14 iki 18 metų, jo vidurkis buvo 16,0±0,1 metų, tačiau vyresnių moksleivių grupė santykinai buvo mažesnė negu jaunesnių. Dėl šios priežasties, vertinant bendrąjį faktorių dažnį populiacijoje, taikyta tiesioginė duomenų standartizacija pagal amžių.

Duomenų statistinė analizė atlikta naudojant programinį paketą SPSS (versija 11.5). Analizuojant veiksnius, susijusius su alkoholinių gėrimų vartojimu, išskirtos dvi moksleivių grupės: 1) moksleiviai, vartoję per pastarąjį mėnesį kokių nors alkoholinių gėrimų (333 moksleiviai, 81,5 proc.); 2) moksleiviai, nevartoję per pastarąjį mėnesį jokių alkoholinių gėrimų (77 moksleiviai, 18,5 proc.). Veiksnių įtaka polinkiui vartoti alkoholinius gėrimus tirta logistinės regresijos metodu įvertinant galimybių santykį ir jo 95 proc. pasikliautinąjį intervalą.

Hipotezės apie požymių tarpusavio priklausomybę tikrintos remiantis chi kvadrato (χ^2) testu, hipotezės apie įvertinimų (procentų arba vidurkių) lygybę tiriamųjų grupėse – remiantis t testu. Reikšmingumo lygmeniu pasirinkta 0,05.

Kokybinio tyrimo metu vyko individualūs pokalbiai su socialiniais pedagogais. Jų metu aptarti šie klausimai:

- Narkotinių medžiagų vartojimo priežastys: kokios priežastys skatina moksleivius vartoti narkotines medžiagas (alkoholį, tabaką); kokiais metodais bandoma šalinti priežastis; koks vaikų užimtumas mokykloje.
- Narkotinių medžiagų vartojimo aplinkybės: kada

1 lentelė. Tiriamųjų charakteristika

Klasė	Vaikiniai			Merginos			Iš viso		
	n	proc.*	proc.**	n	proc.*	proc.**	n	proc.*	proc.**
7	75	50,0	36,6	75	50,0	36,6	150	100,0	36,6
9	87	55,8	42,4	69	44,2	33,6	156	100,0	38,0
11	43	41,3	21,0	61	58,7	29,8	104	100,0	25,4
Iš viso	205	50,0	100,0	205	50,0	100,0	410	100,0	100,0

*Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį (proc.); **tiriamųjų pasiskirstymas pagal klases (proc.).

ir kokiose vietose mokiniai dažniausiai vartoja alkoholinius gėrimus, rūko; kokiais būdais jie gauna narkotinių medžiagų.

- Narkotinių medžiagų vartojimo kontrolė ir profilaktika: kokios draudimo ar kitos pagalbos priemonės taikomos mokykloje; kaip informuojami tėvai; kokie renginiai ir akcijos reikalingos siekiant užkirsti kelią narkotinių medžiagų vartojimui.

Kokybinio tyrimo duomenų analizė atlikta vadovaujantis turinio (angl. *content*) analizės būdais (25).

Rezultatai

Alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimas

Moksleivių buvo klausiama, kiek kartų per savo gyvenimą jiems yra tekę gerti alkoholinių gėrimų (alaus, vyno, šampano arba stipriųjų gėrimų). Antroje lentelėje pateikiamas atsakymų į šį klausimą pasiskirstymas priklausomai nuo lyties ir klasės, kurioje moksleiviai mokosi, skaičius.

Paaiškėjo, jog daugeliui moksleivių yra tekę gerti alkoholinių gėrimų. Nebandžiusių alkoholinių gėrimų buvo nedaug: 5,4 proc. vaikinių ir 7,8 proc. merginų. Kiti moksleiviai prisipažino gėrę alkoholinių gėrimų, iš jų 37,6 proc. vaikinių ir 27,3 proc. merginų ($p < 0,05$) – labai daug (40 ir daugiau) kartų. Lyginant vaikus ir merginas, pastebėta, kad mažiau kaip 40 kartų per gyvenimą gėrusios alkoholinių gėrimų merginos nurodė taip pat dažnai kaip ir vaikinai. Taigi bandymų vartoti alkoholinius gėrimus problema yra vienodai reikšminga abiejų lyčių paaugliams.

Šis rodiklis akivaizdžiai priklausė nuo tiriamųjų amžiaus arba klasės, kurioje moksleiviai mokėsi. Pavyzdžiui, labai didelį skaičių (40 ir daugiau), t. y. kiek kartų per gyvenimą teko gerti alkoholinių gėrimų, nurodė 16,7 proc. septintokų, o tarp vienuoliktokų tokių buvo net 53,8 proc.

Trečioje lentelėje pateikti duomenys rodo, kiek kartų moksleiviai jautėsi apsvaigę nuo alkoholio iš viso

2 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo skaičiaus per tiriamųjų gyvenimą pasiskirstymas (proc.) priklausomai nuo lyties ir klasės, kurioje tiriami moksleiviai mokosi

Kiek kartų per savo gyvenimą yra vartoję alkoholinių gėrimų	Lytis*		Klasė**		
	vaikinai	merginos	7 klasė	9 klasė	11 klasė
Nė karto	5,4	7,8	14,0	2,6	1,9
1–2 kartus	9,3	6,8	16,6	3,8	1,9
3–5 kartus	11,2	12,7	18,7	9,6	5,8
6–9 kartus	9,3	14,1	16,0	10,3	7,8
10–19 kartų	16,1	11,8	7,3	21,2	12,5
20–39 kartus	11,2	19,5	10,7	19,2	16,3
40 ir daugiau kartų	37,5	27,3	16,7	33,3	53,8

*Lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=13,28$; $df=6$; $p < 0,05$;

**lyginant skirtingų klasių moksleivius, $\chi^2=96,34$; $df=12$; $p < 0,001$.

3 lentelė. Moksleivių, nurodžiusių, kiek kartų buvo apsvaigę nuo alkoholio per gyvenimą, per pastaruosius 12 mėnesių ir per pastarąjį mėnesį, pasiskirstymas (proc.) priklausomai nuo lyties

Kiek kartų buvo apsvaigę nuo alkoholio	Iš viso per savo gyvenimą*		Per pastaruosius 12 mėnesių**		Per pastarąjį mėnesį***	
	vaikinai	merginos	vaikinai	merginos	vaikinai	merginos
Nė karto	23,0	28,8	33,0	32,0	52,8	57,9
1–2 kartus	19,1	24,9	23,2	28,1	16,1	19,3
3–5 kartus	12,3	7,8	11,3	9,9	10,1	11,4
6–9 kartus	7,4	3,9	6,9	8,9	13,6	5,9
10–19 kartų	6,9	11,2	7,9	10,8	6,0	2,5
20–39 kartus	8,3	6,3	15,3	7,9	0,5	1,0
40 ir daugiau kartų	23,0	17,1	2,5	2,5	1,0	2,0

*Lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=11,54$; $df=6$; $p > 0,0$; **lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=7,44$; $df=6$; $p > 0,05$;

***lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=11,18$; $df=6$; $p > 0,05$.

per savo gyvenimą, per pastaruosius 12 mėnesių ir tik per pastarąjį mėnesį. Taigi nė karto savo gyvenime šio jausmo neteko patirti vidutiniškai kas ketvirtam moksleiviui (23,0 proc. – vaikinių, 28,8 proc. – merginų), o per pastarąjį mėnesį – kas antram moksleiviui (52,8 proc. – vaikinių, 57,9 proc. – merginų). Pažymėtina, jog vaikinių ir merginų svaiginimosi alkoholiu atvejų skaičius reikšmingai nesiskyrė.

Moksleivių klausėme, kiek kartų jie gėrė silpnųjų alkoholinių gėrimų (alaus), stipresnių alkoholinių gėrimų (vyno ir šampano) ir stipriųjų alkoholinių gėrimų (degtinės, konjako, viskio ir kt.) (4 lentelė).

Duomenys rodo, kad tarp moksleivių populiariausias gėrimas yra alus. Tik 22,1 proc. vaikinių ir 34,6

proc. merginų ($p < 0,05$) jo negėrė per paskutinį mėnesį. Galima matyti, kad alų labiau mėgsta vaikinai, iš kurių 24 proc. pažymėjo, kad jo gėrė 10 ir daugiau kartų. Tokių merginų buvo du kartus mažiau (12,7 proc.), tačiau ir tai rodo, jog merginos alų geria palyginti dažnai.

Vartojusių kitus, stipresnius negu alus, alkoholinius gėrimus vaikinių ir merginų pasiskirstymas pagal šių gėrimų vartojimo dažnį reikšmingai nesiskyrė.

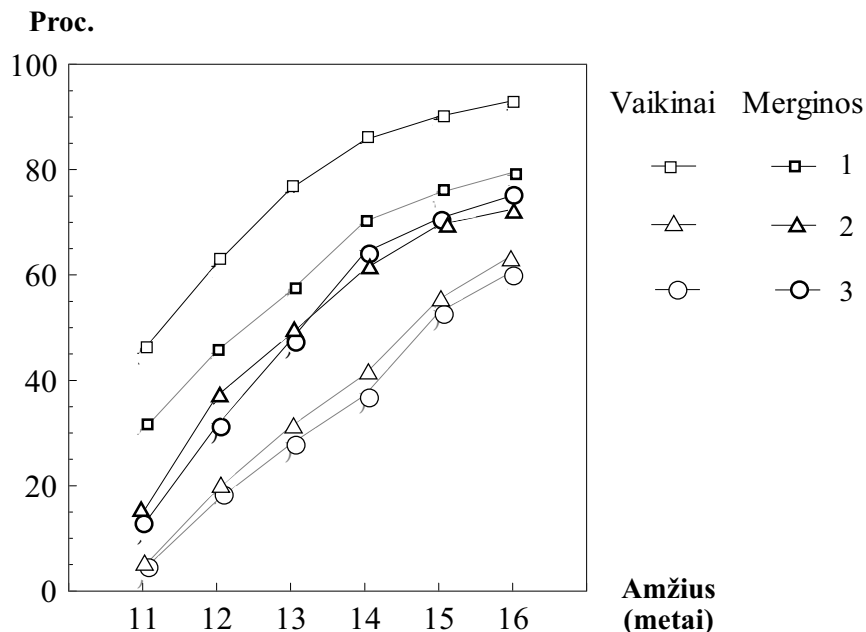
Alkoholinių gėrimų vartojimo pradžia

Paveiksle pateikti duomenys rodo, kokio amžiaus būdami paaugliai pirmą kartą gėrė alaus ir stipriųjų alkoholinių gėrimų bei kokio amžiaus būdami jie pasijuto pirmą kartą apsvaigę nuo alkoholio. Pastebėta, jog iki 11 metų alaus jau yra gėręs beveik kas

4 lentelė. Įvairių alkoholinių gėrimų vartojimo per pastarąjį mėnesį dažnis (proc.)

Gėrimai	Lytis	Nevartojo	1–2 kartus	3–5 kartus	6–9 kartus	10 ir daugiau kartų
Alus*	Vaikinai	22,1	32,4	12,3	9,3	24,0
	Merginos	34,6	27,8	15,6	9,3	12,7
Vynas, šampanas**	Vaikinai	42,9	24,1	9,9	15,8	7,4
	Merginos	42,4	31,7	9,8	8,8	7,3
Stiprieji alkoholiniai gėrimai***	Vaikinai	54,0	18,8	14,9	8,4	3,0
	Merginos	55,1	23,9	14,6	4,9	1,0

*Lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=14,40$; $df=4$; $p < 0,01$; **lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=6,16$; $df=4$; $p > 0,05$; ***lyginant vaikus ir merginas, $\chi^2=6,26$; $df=4$; $p > 0,05$.

Pav. Amžiaus, kada moksleiviai pirmą kartą gėrė alkoholinių gėrimų arba pirmą kartą pasijuto apsvaigę, komuliacinis skirstinys

1 – pirmą kartą gėrė alaus; 2 – pirmą kartą gėrė stipriųjų alkoholinių gėrimų; 3 – pirmą kartą pasijuto apsvaigę nuo alkoholio.

antras vaikinai (45,6 proc.) ir kas trečia mergina (30,4 proc.). Paauglystės laikotarpiu labai daugėja paauglių, bandžusių alkoholinius gėrimus. Šešiolikmečiai vaikinai jau beveik visi (93,2 proc.) yra gėrę alaus, o merginų – 79,4 proc. Stipriųjų alkoholinių gėrimų iki 11 metų prisipažino ragavę tik pavieniai paaugliai, tačiau 16 metų paauglių, negėrusių tokių gėrimų, buvo tik 27,6 proc. vaikinų ir 36,5 proc. merginų ($p < 0,05$). Duomenys rodo, jog pirmojo apsvaigimo nuo alkoholio amžius sutampa su pirmuoju bandymu gerti stipriuosius alkoholinius gėrimus.

Priežastys, paskatinusios vartoti alkoholinius gėrimus

Domėtasi, kas paskatino moksleivius gerti alkoholinius gėrimus. Duomenys pateikiami penktoje lentelėje.

Taigi daugiausia moksleivių viliojo noras atsipalaiduoti nuo juos varžančios įtampos. Merginos šią priežastį nurodė dažniau negu vaikinai (48,3 proc. ir 41,3 proc.; $p > 0,05$). Kita dažna priežastis – smalsumas. Ši priežastis labiau būdinga vaikinams negu merginoms (40,3 proc. ir 34,1 proc.; $p > 0,05$). Dažnos, būdingos maždaug kas ketvirtam moksleiviui, tokios alkoholinių gėrimų vartojimo priežastys: neturėjimas ką veikti, nenoras išsiskirti iš draugų, siekis apsvaigti.

Grupės draugų bei vyresnių brolių arba seserų įtaka paaugliams vartoti alkoholinius gėrimus vartojimui yra didelė. Apklausa atskleidė, kad daugiausia (51,1 proc.) paauglių gėrimų gauna iš savo grupės draugų, pasidalydami juos. Dažnai (46,2 proc.) alkoholinių gėrimų parūpina vyresni draugai. 18,0 proc. paauglių nurodė, kad jų davė vyresnis brolis arba sesuo.

Gerai žinoma, kad alkoholinių gėrimų vartojimas dažnai sąlygoja įvairių problemų: asmeninių, tarpusavio santykių ir nusikalstamumo. Iš asmeninių problemų moksleiviai dažniausiai nurodė patyrę nelaimingų atsitikimų (20,4 proc.). Pastebėta, kad vaikinai dėl

pablogėjusio mokymosi dažnai įvardijo alkoholinių gėrimų vartojimą (17,9 proc.). Kitos asmeninės problemos: 18,9 proc. paauglių kažką sulaužė ar sudaužė, 10,5 proc. buvo apiplėšti ar apvogti.

Iš tarpusavio santykių problemų dažniausiai moksleiviai nurodė, kad išgėrus kilo kivirčų (25,3 proc.). Dėl alkoholinių gėrimų vartojimo tarpusavio santykių problemas su draugais nurodė 20,1 proc. paauglių, o problemas su mokytojais – 10,0 proc.

Nusikalstamo pobūdžio problemų dažniau patiria vaikinai: 21,8 proc. buvo įsivėlę į muštynes, 15,5 proc. dėl savo elgesio aiškinosi policijoje.

Alkoholinių gėrimų vartojimo rizikos veiksniai

Alkoholinių gėrimų vartojimas statistiškai reikšmingai susijęs su daugeliu veiksnių, kuriais buvo domėtasi tyrimo metu: rūkymu, požiūriu į narkotines medžiagas ir jas vartojančius asmenis. Šeštoje lentelėje pateikiami duomenys rodo, jog daugelis socialinių paauglių gyvenimo bei požiūrio į narkotikus veiksnių statistiškai reikšmingai didina galimybę, jog paauglys per pastarąjį mėnesį būtų vartojęs alkoholinių gėrimų. Šių veiksnių poveikis vaikinams ir merginoms pasireiškė beveik vienodai.

Kiekybinio arba moksleivių apklausos tyrimo duomenis papildė kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo mokyklų socialiniai pedagogai. Taigi pedagogai mano, jog alkoholinių gėrimų, rūkymo ir nelegalių narkotikų vartojimo profilaktika mokykloje reikalinga ir pakankamai aktyviai organizuoja profilaktinį darbą: veda sveikos gyvenimo pamokas, kartu su moksleiviais dalyvauja miesto renginiuose, organizuoja piešinių konkursus, paskaitas bei pokalbius, į kuriuos kviečia gydytojus, psichologus ir kitus specialistus. Įvertinę menkas paauglių žinias apie narkotines medžiagas, jie stengiasi šią spragą užpildyti informacija apie narkotinių medžiagų žalą sveikatai. Kokybinis tyrimas parodė ir profilaktinio darbo trūkumus: pedagogams la-

5 lentelė. Priežastys, paskatinusios vartoti alkoholinius gėrimus (proc.)

Priežastys	Vaikinai	Merginos
Norėjau atsipalaiduoti	41,3	48,3
Norėjau pasijausti laimingesnis (-ė)	19,4	18,5
Mane vertė vartoti	10,2	7,3
Norėjau apsvaigti	25,2	24,9
Nenorėjau išsiskirti iš grupės draugų (-ių)	26,7	21,5
Neturėjau ką veikti	29,6	21,5
Iš smalsumo	40,3	34,1
Norėjau užmiršti problemas	20,4	25,4
Kitos priežastys	17,5	24,4

6 lentelė. Veiksniai, padidinę galimybę, jog paaugliai per pastarąjį mėnesį vartojo alkoholinius gėrimus

Veiksniai	Lytis	Galimybių santykis*	
		įvertis	95 proc. pasikliautinis intervalas
Rūkė nors kartą per gyvenimą	Vaikinai	6,09	2,97–12,5
	Merginos	4,15	2,14–8,07
Rūkė per pastarąjį mėnesį	Vaikinai	12,9	6,49–25,7
	Merginos	8,81	4,65–16,7
Nepatenkinti santykiais su motina	Vaikinai	7,45	3,14–17,7
	Merginos	2,76	1,31–5,83
Nepatenkinti santykiais su tėvu	Vaikinai	4,30	2,04–9,06
	Merginos	2,91	1,50–5,66
Tėvai nežino, kur vaikai praleidžia vakarus	Vaikinai	4,29	2,55–9,76
	Merginos	7,08	3,48–14,4
Mano, jog žmogus turi teisę vartoti narkotines medžiagas	Vaikinai	3,62	1,92–6,84
	Merginos	3,70	1,72–7,95
Mano, jog narkotines medžiagas vartojantis žmogus yra toks pat kaip ir kiti	Vaikinai	12,6	5,90–27,0
	Merginos	8,01	4,08–15,7
Turi teigiamą požiūrį į narkotines medžiagas	Vaikinai	12,9	5,86–28,3
	Merginos	11,7	5,53–24,7

* Lyginama su likusiais, nepasizyminčiais nurodytu veiksmu, paaugliais.

biausiai trūksta žinių apie narkomanijos problemą bei metodinės informacijos, kaip dirbti su paaugliais šiais klausimais. Stinga racionalių sprendimų, kaip pagerinti moksleivių užimtumą atostogų metu ir savaitgaliais.

Mokytojai mano, kad pradinių klasių moksleiviams sveikatos ugdymo temos (tarp jų ir alkoholio, ir kitų narkotikų) geriausiai tinka integruotos į kitas disciplinas. 5–10 klasėse dauguma pedagogų geriausią būdą – mokyti sveikai gyventi nurodė būtinybę atskiros sveikatos ugdymo pamokos. Papildomai rekomenduojama naudoti integracijos metodus bei pasirenkamą sveikatos kursą. Per visą ugdymo laikotarpį, pedagogų nuomone, sveikatos ugdymui reikėtų panaudoti klasės auklėjimo valandas.

Aptarimas

Šiam tyrimui atlikti pasirinktos kelios Kauno miesto ir rajono mokyklos. Ištirta 14–18 metų paauglių grupė, kuriai yra didelė rizika vartoti alkoholinius gėrimus ir kitas narkotines medžiagas.

Duomenų analizė rodo, kad alkoholinių gėrimų vartojimas tarp moksleivių tapo problema. Ji aktuali tiek rajono, tiek miesto mokyklose. Remiantis apklausos duomenimis, galima teigti, jog dauguma moksleivių

jau yra gėrę alkoholinių gėrimų. Be to, alkoholiniai gėrimai tarp jaunimo populiarūs ir tapo būtina jų bendravimo priemone. Beveik ketvirtis moksleivių nurodė vartoję alkoholinius gėrimus 40 ir daugiau kartų. Paaugliams tai jau pavojinga elgsena ir gresia priklausomybės išsivystymas (4, 9, 10, 14).

Galime teigti, kad ypač sparčiai daugėja alkoholinių gėrimų vartojančių merginų. Ši analizė rodo, kad alkoholinių gėrimų vartojimas tarp jaunimo siekia pavojingą ribą. Merginoms reikėtų net atskirai aiškinti, koks alkoholio poveikis ir kokios pasekmės gali būti jų būsimiems kūdikiams.

Šio tyrimo duomenis galėtume palyginti su tarptautinių tyrimų HBSC ir ESPAD, kur dalyvavo ir Lietuva, duomenimis. HBSC tyrimo duomenimis (7, 20), tarp 15 metų moksleivių visiškai nevartojo alkoholinių gėrimų 14,3 proc. berniukų ir 13,3 proc. mergaičių – tai sutampa su mūsų tyrimo duomenimis. Tačiau mažesnis procentas negu nustatyta mūsų tyrimo metu (58,8 proc. berniukų ir 45,7 proc. mergaičių), nors kartą gyvenime buvo apsvaigę nuo alkoholio. ESPAD tyrime dalyvavo 15–18 metų moksleiviai (5, 8). Šio tyrimo duomenimis, 96,5 proc. moksleivių bent kartą yra ragavę alkoholinių gėrimų (mūsų tyrimo duomenimis – 93,4 proc. apklaustųjų). Nustatyta, kad 50–70

proc. moksleivių, būdami trylikos metų, jau yra gėrę alaus ir vyno, daugiau nei 30 proc. – stiprių alkoholinių gėrimų ir daugiau kaip 20 proc. to amžiaus moksleivių buvo bent kartą girti. Beveik pusė (45,5 proc.) šių tyrimų apklaustųjų pagrindine alkoholio vartojimo priežastimi nurodė norą atsipalaiduoti (mūsų atlikto tyrimo duomenimis, tokių paauglių buvo 44,8 proc.). Palyginus ESPAD tyrimo 1995 ir 1999 m. duomenis, pažymėtinas sparčiai didėjantis alkoholinių gėrimų vartojimas pastaraisiais metais tarp Lietuvos ir kitų Europos šalių paauglių. Ryškus alkoholinių gėrimų vartojimo didėjimas per pastaruosius metus koreliuoja su paauglių rūkymo ir narkomanijos plitimu (12, 23).

Duomenų analizė rodo, kad egzistuoja daug kitų priežasčių, kurios skatina paauglius gerti alkoholinius gėrimus. Mūsų duomenimis, be to, kaip nurodo ir kiti autoriai (4, 9, 12–15), paaugliai pirmą kartą alkoholinių gėrimų paragavo dažniausiai norėdami atsipalaiduoti, iš smalsumo bei neturėdami ką veikti. Tai rodo, kaip svarbu formuoti asmens socialinius įgūdžius, sugebėjimą ir pasirošimą atsispirti socialiniam spaudimui svaigintis, gebėjimą atsisakyti, pažinti ir įveikti psichologines problemas, gebėjimą sumaniai ir turiningai organizuoti savo laisvalaikį.

Svarbu žinoti, kurie veiksniai turi didžiausią poveikį žalingų įpročių paplitimui įvairiais žmogaus amžiaus laikotarpiais. Ankstesnio mūsų tyrimo duomenys patvirtina, jog alkoholinių gėrimų vartojimas yra pirmasis narkomanijos pranašas (21, 22). Nerimą kelia tai, jog daugelio moksleivių neteisingas požiūris į narkotines medžiagas. Šie veiksniai didina ne tik alkoholinių gėrimų, bet ir narkotinių medžiagų vartojimo riziką. Mūsų atlikto kokybinio tyrimo duomenys taip pat patvirtina, jog, vykdant sveikatos ugdymo programą mokykloje, moksleiviams būtina daugiau aiškinti apie alkoholio, rūkymo ir narkotikų poveikį sveikatai, koreguoti moksleivių požiūrį į tai.

Lietuvoje 1999 m. vasario 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 212 patvirtinta „Valsstybinė alkoholio kontrolės programa“, kurios pagrindinis tikslas – mažinti alkoholio pasiūlą bei vartojimą. Sveikatos apsaugos ministerija yra atsakinga už šios programos įgyvendinimą. Vykdam šią programą, išleista metodinių priemonių, skirtų moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo profilaktikai (8, 9, 19, 23, 24, 26), vadovėlis bendrosios praktikos gydytojams apie alkoholio žalą ir jo vartojimo profilaktiką (6).

Pirminę tabako, alkoholio ir kitų narkotikų profilaktiką mokyklose vykdo Švietimo ir mokslo minis-

terija. Bendrojo lavinimo mokyklose narkotinių medžiagų (alkoholio, tabako, narkotikų) vartojimo profilaktinis ugdymas yra integruotas į sveikatos ugdymą, o pastarasis integruotas į daugelį disciplinų arba dėstomas kaip papildomo ugdymo, arba pasirenkama disciplina (8, 9, 11, 23, 24).

Taigi atrodo, kad Lietuvoje vykdoma nemažai įvairių programų bei projektų alkoholio, tabako ir kitų narkotikų profilaktikos klausimais. Išleista ir metodinės literatūros šioms programoms vykdyti. Tačiau daugelis jų įtraukia tik nedidelį dalyvių skaičių, o didžioji dalis paauglių žinių gauna iš vyresnių draugų ir nepatikimų šaltinių (7, 12, 20).

Atlikto tyrimo duomenys patvirtina, kad yra glaudus alkoholio ir tabako bei kitų narkotikų vartojimo ryšys, todėl šiuos žalingus įpročius reiktų stengtis išgyvendinti bendromis priemonėmis. Narkotines medžiagas vartojančių paauglių nemažėja – tai reiškia, kad vykdoma profilaktika nepakankama. Pateikti duomenys dar kartą patvirtina, jog būtina gerinti praktinę profilaktinę veiklą ugdymo įstaigose, užtikrinti, kad kova su narkotinėmis medžiagomis būtų viena iš prioritetinių užduočių šalies vidaus ir išorės veiksmuose. Be to, tyrimo duomenys galėtų būti panaudoti vertinant vykdomą alkoholio ir tabako kontrolės politiką ir numatant strategines kryptis bei pirminės profilaktikos metodus.

Išvados

1. Dauguma (93,4 proc.) Kauno miesto ir rajono moksleivių prisipažino, jog yra vartoję kokių nors alkoholinių gėrimų; iš jų 37,6 proc. vaikinių ir 27,3 proc. merginų ($p < 0,05$) labai daug (40 ir daugiau) kartų. Kas antras moksleivis, nepriklausomai nuo lyties, teigė, jog per pastarąjį mėnesį nors kartą buvo apsvaigęs nuo alkoholio.

2. Pagrindinės priežastys, paskatinusios vartoti alkoholinius gėrimus – noras atsipalaiduoti, smalsumas, neturėjimas ką veikti, noras patirti apsvaigimo būseną, nenorėjimas išsiskirti iš grupės draugų.

3. Alkoholinių gėrimų vartojimas susijęs su daugeliu socialinių paauglių gyvenimo veiksnių, tačiau reikšmingiausi jų – rūkymas ir neadekvatus požiūris į narkotines medžiagas bei jas vartojančius asmenis.

4. Mokyklose tikslinga įgyvendinti kompleksines alkoholio, rūkymo ir kitų narkotikų profilaktikos programas. Didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas šioms veiklos kryptims: moksleivių neigiamo požiūrio į narkomaniją formavimą, moksleivių užimtumo didinimą, pedagogų kvalifikacijos kėlimą.

Alcohol addiction of adolescents and risk factors related to this habit

Jolita Bielskutė, Apolinaras Zaborskis¹

Utenos College, ¹Institute for Biomedical Research Kaunas University of Medicine, Lithuania

Key words: alcohol, drugs, risky behavior, adolescents, schoolchildren.

Summary. Objective of this study was to assess the prevalence of alcohol use among schoolchildren and to determine its factors. The study was conducted in schools of Kaunas city and its region among schoolchildren of 7th, 9th and 11th grades – overall 410 pupils. Most of schoolchildren (93.4%) acknowledged that they had used some alcohol drinks; 37.6% of boys and 27.3% of girls ($p < 0.05$) used alcohol especially large number of times (40 and more). Every second pupil, irrespective of his sex, stated being intoxicated with alcohol in the last month. Main motives that induced to use the alcohol were: wish to relax, curiosity, having nothing to do as well as wish to experience the state of intoxication, wish not to differ from group friends. The logistic analysis demonstrated a statistically significant relation between alcohol use and smoking, and positive point of view to drugs and people who use them. The summarized data could serve in planning well-founded prevention programmes.

Conclusion. The alcohol addiction of schoolchildren at higher grades is very prevalent and correlates with smoking and drugs usage. Therefore, the implementation of effective health promotion programmes that include alcohol and drug prevention at school is urgently needed.

Correspondence to A. Zaborskis, Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Eivenių 2, 50009 Kaunas, Lithuania. E-mail: socped@kmu.lt; jolitab@centras.lt

Literatūra

1. WHO. A summary of Global Status Report on Alcohol. Geneva: World Health Organization, 2001 (WHO/NCD/MSD/2001.2). Available from: URL: <http://www.kaiserfoundation.ca/uploads/pc020930alc.pdf>. 2004.
2. WHO. Global Status Report on Alcohol. Geneva: WHO; 1999 (document WHO/HSC/SAB/99.11).
3. WHO European Ministerial Conference on Young People and Alcohol. Available from: URL: http://www.whomsa.org/it/bulletin9_msa.html. 2004.
4. Ganeri A. Narkotikai: Specialistės patarimai. (Drugs. Specialist's advices). Vilnius: Egmont Lietuva; 1999.
5. Hibell B, Andersson B, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnasson T, Kokkevi A, et al, editors. The ESPAD report: Alcohol and other drugs among students in 30 European countries. Stockholm, Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Pompidou Group, Council of Europe; 2000.
6. Grimaliauskienė O, Bulotaitė L, Subata E, Javtokas Z, Davidonienė O, Vainauskienė R. Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Pirminės sveikatos priežiūros darbuotojo žinynas. (Prevention of drug usage in the community. A handbook of workers in primary health care.) Vilnius; 2002.
7. Nic Gabhainn S, François Y. Substance use. In: Currie C, Hurrelmann K, Settertobulte W, Smith R, Todd J, editors. Health and health behaviour among young people. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2000. p. 97-114 (Health Policy for Children and Adolescents, No. 1. Available from: URL: <http://www.who.dk/document/e67880.pdf>
8. Davidavičienė AG. Alkoholį ir kitus narkotikus vartojantys moksleiviai: Tyrimų duomenys. (The use of alcohol and other drugs among schoolchildren: Survey data.) Vilnius; 1999.
9. Davidavičienė AG. Tėvams apie narkotikus. Kaip apsaugoti vaikus? (Information for parents about drugs. How to protect children?) Vilnius; 2001.
10. Schulenberg JE, Maggs JL. A developmental perspective on alcohol use and heavy drinking during adolescence and the transition to young adulthood. *J Stud Alcohol* 2002;14S:54-70.
11. Bulotaitė L. Moksleiviai ir narkotikai: Tyrimų duomenys. (Schoolchildren and drugs: Survey data.) Vilnius; 2001.
12. Harkin AM, Anderson P, Goos C. Smoking, drinking and drug taking in the European Region. Copenhagen: WHO; 1997.
13. Wechsler H, Davenport A, Dowdall G, Moeykens B, Castillo S. Health and behavioral consequences of binge drinking in college. A national survey of students at 140 campuses. *JAMA* 1994;272(21):1672-7.
14. Weitzman ER, Wechsler H. Alcohol use, abuse, and related problems among children of problem drinkers: findings from a national survey of college alcohol use. *J Nerv Ment Dis* 2000;188(3):148-54.
15. Weitzman ER. Poor mental health, depression, and associations with alcohol consumption, harm, and abuse in a national sample of young adults in college. *J Nerv Ment Dis* 2004;192(4):269-77.
16. Klumbienė J, Tamošiūnas A, Petkevičienė J, Misevičienė I, Milašauskienė Ž. Alkoholinių gėrimų vartojimo įpročiai ir jų pokyčiai (1987–1993). (Habits of the usage alcoholic beverages and its trends in 1987–1993.) *Medicina (Kaunas)* 1997;33(10):950-8.
17. Grabauskas V, Zaborskis A, Klumbienė J, Petkevičienė J, Žemaitienė N. Lietuvos vaikų ir suaugusių žmonių gyvenimo pokyčiai 1994–2002 m. (Changes of health behaviour of Lithuanian adolescents and adults over 1994–2002). *Medicina (Kaunas)* 2004;40(9):884–90.
18. Dėl valstybės alkoholio kontrolės programos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 212, 1999 02 25. (Order of the Government of the Republic of Lithuania "State programme for alcohol control".) *Valstybės žinios* 1999;21:603.

19. Davidavičienė AG. Narkotinių medžiagų vartojimo prevencija švietimo įstaigose: 2002 m. monitoringo duomenų analizė. (Prevention of narcotic substances at institutions of education: Analysis of the monitoring data in 2002.) Vilnius; 2002. p. 24.
20. Zaborskis A, Makari J. Lietuvos moksleivių gyvenama: raida 1994–1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu. (Health behaviour of school-aged children: trends in 1994–1998 and cross-national comparison.) Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla; 2001.
21. Bielskutė J. Narkotinių medžiagų vartojimo tarp moksleivių sprendimo būdai ir kontrolės programos poreikis Kauno miesto ir rajono mokyklose. Magistro tezės. (The challenges of drug usage prevention and needs for control programme in schools in the Kaunas city and region. Master degree thesis.) Kaunas: Kauno medicinos universitetas; 2003.
22. Bielskutė J, Zaborskis A. Paauglių narkomanija ir jos veiksniai. (Assessment of illicit drug use and related problems among adolescents.) Sveikatos mokslai 2003;4:7-15.
23. Aškenytė R, Bulotaitė L. Mokykla be narkotikų. (School without drugs.) Vilnius; 2002.
24. Černiauskienė M. Apie priklausomybę sukeliančias medžiagas ir jų vartojimo prevenciją ugdymo institucijose. Metodinė medžiaga. (Drug addiction substances and its prevention at institution of education. Methodical materials.) Vilnius; 2000.
25. Žydžiūnaitė V. Komandinio darbo kompetencijų edukacinė diagnostika ir jų vystymo, rengiant slaugytojus, pagrindimas. Daktaro disertacija. (Development of nurses' competencies in teamwork: educational diagnostics and training aspects. Doctoral dissertation.) Kauno technologijos universitetas; 2003.
26. Bulotaitė L. Alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo prevencija mokykloje. (Prevention of the use of alcohol and other drugs at school.) Vilnius; 2000.

Straipsnis gautas 2004 10 21, priimtas 2005 02 21

Received 21 October 2004, accepted 21 February 2005